

ДИСКУСІЙНА ПЛАТФОРМА

УДК 81'25:159.947.5:37.013(045)

Тамара Бондар

ГОТОВНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ: ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ

У статті подано концептуальний аналіз педагогічного терміна «готовність», що є стрижневим поняттям соціально-когнітивної теорії канадсько-американського вченого А. Бандури (A. Bandura), теорії соціального навчання Дж. Роттера (J. Rotter); запропоновано авторський переклад тріади визначень термінів «готовність», «професійна готовність», «психологічна готовність», що потребують залучення англійських лексем «efficacy», «teacher's efficacy», «self-efficacy».

Ключові слова: *готовність, професійна готовність, психологічна готовність, педагогічні терміни, калькування, ефективність, самоефективність.*

Вступ. Стрімкий розвиток міжнародних професійних зв'язків у різних галузях науки актуалізує роль ділового спілкування англійською мовою. Вимоги до написання дисертаційних робіт, що передбачають студіювання корпусу розвідок іноземною мовою, до перекладу власних наукових текстів англійською мовою для розміщення статей у виданнях з індексом «Web of Science», «Scopus», до перекладу анотацій для опублікування статей у всіх вітчизняних фахових виданнях посилюють зацікавлення англосмовною вузькоспеціалізованою літературою.

Водночас аналіз перекладу анотацій до психологічних і педагогічних статей вітчизняних авторів засвідчує функціонування низки скалькованих психолого-педагогічних термінів. Калькування термінів як спосіб перекладу ускладнює розуміння українського наукового дискурсу зарубіжними колегами, а також опрацювання доробку англосмовних учених, спотворює сутність багатьох понять, породжуючи проблеми адекватного сприйняття явищ.

Актуальність дослідження порушеної проблеми зумовлена неадекватністю перекладу вузькоспеціалізованого психолого-педагогічного терміна «готовність», що спричинює появу низки семантично неточних педагогічних понять, непорозуміння в науковій комунікації як на національному, так і на міжнародному рівні. З іншого боку, такий стан сприяє формуванню самостійного напрямку психолого-педагогічних студій. Сучасна педагогічна терміносистема потребує постійного переосмислення й уточнення перекладу термінів, що запобігатиме спотворенню змісту та недоцільному впровадженню (під впливом калькування) нових понять для позначення усталених термінів в українськомовному педагогічному дискурсі.

© Бондар Т., 2020

DOI: 10.24025/2707-0573.1(2).2020.205532

ISSN 2707-0573

7

Теоретичне підґрунтя. Проблему використання нових іншомовних термінів у вітчизняній науці, а також способи їх перекладу студіює Т. Кияк. Учений вважає, що останнім часом різко зросла питома вага іноземних мов, став відчутним брак професійних перекладачів, які мають генерувати досконалі тексти й не тиражувати перекладацьке недбальство, запобігати дискредитації української науки (Кияк, 2006, с. 7). Наголошуючи на бурхливому розвитку міжнародних відносин, Н. Яременко звертає увагу на недостатню розвиненість вузькоспеціалізованого науково-термінологічного апарату української мови, що актуалізує пошук адекватних (небуквальних або скалькованих), влучних перекладацьких варіантів. Така необхідність окреслює суворі вимоги до сучасних перекладачів, лінгвістів, укладачів термінологічних словників (Яременко, 2017, с. 44). Д. Лотте висловлює критичні міркування щодо несистемного характеру поповнення мовних одиниць унаслідок калькування на певному етапі розвитку мови. Науковець стверджує, що буквальний (калькований) переклад є найлегшим способом утворення термінів, однак найбільш небезпечним. Автор доводить, що калькування як засіб термінотворення доцільне лише в тому разі, якщо новоутворене поняття точно відображає ознаки явища, тоді його варто використовувати серед однорідних термінів (Лотте, 1982, с. 62).

На думку О. Зосімової, до калькування іноземних термінів можна вдаватися, якщо в українській мові відсутні влучні еквіваленти. Науковець наголошує на необхідності пошуку в рідній мові адекватних відповідників для іншомовних термінів (Зосімова, 2013, с. 96). Питання перекладу сучасного педагогічного дискурсу студіює М. Дяченко, зазначаючи, що для перекладу педагогічних термінів використовують експлікацію, калькування й транскодування як традиційні способи. Семантика педагогічних термінів залежить від контексту, а отже, їхній зміст і специфіка можуть змінюватися відповідно до галузі використання (Дяченко, 2019, с. 63). А. Коваленко, досліджуючи труднощі перекладу слів у межах терміносистеми, зосереджує увагу на неоднозначності лексем, відсутності мовних одиниць у разі застосування авторських термінів (Коваленко, 2002). Попри численний корпус праць, присвячених перекладу психологічних і педагогічних термінів, питання адекватності перекладу концепту «готовність» не поставало предметом спеціальної розвідки.

Мета статті полягає у порівнянні сутності психолого-педагогічного концепту «самоефективність», що був створений шляхом дослівного перекладу англomовного терміну «self-efficacy» із терміном «психологічна готовність» й обґрунтуванні доцільності вживання термінів «готовність», «психологічна готовність» для позначення англomовних термінів «efficacy», «self-efficacy».

Перспективою наступних досліджень вважаємо пошук ефективних способів перекладу психолого-педагогічних термінів, що уможливить уточнення словникових статей психолого-педагогічних словників.

Методи та матеріал дослідження. Для з'ясування адекватності перекладу терміна «efficacy» і словоформ, що охоплюють це поняття, використано дефініційний метод; для зіставлення семантики термінів «готовність», «self-efficacy» – концептуальний аналіз сутності понять. Ретроспективний метод дав змогу осмислити розвиток семантики терміна «готовність» у вітчизняній психології.

Матеріалом для дослідження послуговували праці канадсько-американського науковця А. Бандури, вітчизняних психологів, соціологів,

педагогів, сфокусовані на описі психолого-педагогічного концепту «готовність»; лексикографічні джерела (перекладні словники педагогічних термінів, тлумачні словники); студії видатних психологів радянського періоду (1940 – 1980 рр.), англomовні анотації українських науковців, чії розвідки представлені в каталогах Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського.

Результати дослідження. Історичне підґрунтя становлення поняття «efficacy» у науковому психолого-педагогічному дискурсі. У річищі аналізу тенденцій розвитку інклюзивної освіти в США, посилення уваги до якості й доступності освіти для дітей, які мають особливі освітні потреби, а також з'ясування чинників, що впливають на покращення навчальної діяльності учнів у США, заслуговують на увагу напрацювання науковців компанії «РАНД» («RAND»; 1974 – 1976 рр.). Стрижневим поняттям у їхніх роботах постає термінолексема «efficacy», що в перекладі через калькування означає «ефективність». (Надалі для розуміння сутності питання й уникнення перекладу подано автентичні терміни.) Педагогічним працівникам запропонували за 5-бальною шкалою Лайкерта висловити думку про ступінь згоди / незгоди з двома твердженнями: «Я не можу зробити неможливе в педагогічній діяльності, оскільки мотивація й успішність учня залежать від сім'ї та умов середовища, у якому перебуває учень» та «Якщо я дуже постараюся, зможу «достукатися» навіть до найважчого та невмотивованого учня» (Armor, 1976, p. 31).

Опрацювання відповідей щодо першого твердження мало на меті вивчити ступінь покладання вчителя на зовнішні чинники, віру в те, що мотивація й успішність учня перебувають поза зоною контролю. Переконавання вчителя, що успішність учня залежить від зовнішніх факторів, позначали терміном «general teaching efficacy». Пропонуючи друге твердження, науковці прагнули проаналізувати, наскільки вчителі готові відповідати за успішність і неуспішність учнів та не покладатися на зовнішні чинники. Власну віру вчителя впливати на якість освіти учнів назвали «personal teaching efficacy».

Теоретичним підґрунтям для аргументації першої тези послугувала теорія соціального научіння Дж. Роттера (J. Rotter); другу тезу пояснювала соціально-когнітивна теорія А. Бандури, розроблена в 1974 р. Подальший розвиток поняття «teacher efficacy» у межах соціально-когнітивної теорії А. Бандури дав змогу виокремити важливу компоненту в структурі «teacher efficacy» – «self-efficacy» (1977 р.) (Бондар, 2016). Концептуалізація терміна «self-efficacy» наголошує на потужному ефекті від простої ідеї стосовно того, що усвідомлення вчителем особистої здатності позитивно впливати на успішність учня має вирішальне значення для ставлення вчителя до освітнього процесу, детермінуючи можливий успіх чи невдачу в професійній діяльності (Henson, R., 2001). Що вища «self-efficacy» учителя, то кращі успіхи учнів (Armor, 1976, p. 31).

Опрацювання лексикографічних двомовних словників (англо-українських та англо-російських) уможливило формулювання дефініції термінів «efficacy» та «self-efficacy». Інтернет-джерела представляють словникові статті, де термін «efficacy» потрактований так:

1) ефективність; дієвість; сила («Великий англо-український словник», 2011 р., укладачі Є. І. Гороть, Л. М. Коцюк, Л. К. Малімон, А. Б. Павлюк);

2) ефективність («Англійсько-український словник з математики та інформатики», 2010 р., Є. Мейнарович, М. Кратко);

3) дієвість, ефективність («Англійсько-українсько-англійський словник наукової мови», 2010 р., О. Кочерга, Є. Мейнарович);

4) дієвість, ефективність (здатність [спроможність] давати ефект) («Англійсько-український словник-довідник інженерії доквілля», 2000 р. Т. Балабан) (Англійсько-українські словники).

У російськомовному перекладі словника «Мультитран» термін «efficacy» має такі значення: «эффективность; действенность; действие; действительность; способность эффективного функционирования; сила; коэффициент полезного действия; полезное действие; производительность; работоспособность; продуктивность; эффективность (в фотометрии); сила воздействия; способность вмешательства обеспечить желаемый позитивный эффект в контролируемых условиях; адекватность (модели, формулы «igisheva»); первичная применяемость; активность действия; эффективность действия; способность лекарства производить эффект; терапевтическая эффективность препарата» (Мультитран).

Словникове значення терміна «self-efficacy» містить номінації: «уверенность в себе; уверенность в своих силах; уверенность в собственных силах; самоэффективность; самодейственность; ощущение собственного влияния на происходящее, обстоятельства и т. п.; вера в собственные силы; уверенность в собственных силах; вера в собственные силы; ощущение собственного влияния на происходящее, обстоятельства и т. п.; социальная самоэффективность» (Мультитран). У багатьох англо-російських та англо-українських словниках термін «self-efficacy» узагалі відсутній. Лексикографічне онлайн-джерело «Wordhunt» пояснює, що термін «self-efficacy» (самоефективність) – поняття, яке ввів А. Бандура; воно означає переконання в тому, що в складній ситуації людина зможе активно діяти; це також віра в ефективність власних дій (Wordhunt).

Отже, попри функціонування терміна «self-efficacy» у психолого-педагогічних працях США з 1974 року, у російськомовних та українськомовних лексикографічних джерелах це поняття відсутнє або перекладене як «самоефективність».

Із початку ХХІ століття у вітчизняному психолого-педагогічному дискурсі зросло наукове зацікавлення соціально-когнітивною теорією А. Бандури, що доводить поява низки праць, у яких стрижневим постає слово «самоефективність». О. Кревська, аналізуючи мотиваційні чинники професійної самоефективності особистості, слушно зауважує, що розроблення проблеми «самоефективності» започатковане наприкінці ХХ сторіччя в США. Засновником цієї концепції вважають канадського й американського вченого українсько-польського походження А. Бандуру. Дослідниця трактує самоефективність як усвідомлену здатність людини протистояти складним ситуаціям та впливати на ефективність діяльності й функціонування особистості загалом (Кревська, 2018, с. 6).

Автор кандидатської дисертації «Психологічна самоефективність як фактор крос-культурної адаптації» І. Брунова-Калісецька (2009 р.), аналізуючи класичні й сучасні психологічні підходи до вивчення самосвідомості, називає концепцію «self-efficacy» А. Бандури концепцією самоефективності. За висловом науковця, самоефективність поєднує когнітивний, емоційний, поведінковий складники. Поняттям «самоефективність» номінована «інтегральна характеристика самосвідомості особистості як суб'єкта діяльності, що складається із системи її уявлень про свої здібності щодо

організації та провадження діяльності й життєдіяльності, досягнення її результату» (Брунова-Калісецька, 2009, с. 8).

У праці «Самоефективність як критерій готовності майбутніх інженерів до професійно-особистісного саморозвитку» М. Канівець описує сутність і структуру поняття «самоефективність», досліджує роль самоефективності в процесі формування готовності студентів до професійно-особистісного саморозвитку в межах соціально-когнітивної теорії самоефективності А. Бандури. Автор робить висновок, що «самоефективність» майбутнього інженера є системною якістю, яка цілком характеризує ступінь його готовності до професійно-особистісного саморозвитку та може бути використана як узагальнювальний критерій у процесі її формування (Канівець, 2012, с. 24). Попри звернення до напрацювань А. Бандури, в англomовній анотації замість терміна «self-efficacy» ужито лексему «self-efficiency» (Канівець, 2012, с. 22).

У дослідженні «Психологічні особливості розвитку самоефективності керівників освітніх організацій в умовах післядипломної педагогічної освіти» О. Бондарчук вивчає рівень самоефективності керівників закладів освіти, взаємозв'язок самоефективності та емоційного «вигорання», зазначаючи, що високий рівень самоефективності управлінця залежить від наявності необхідних потенційних ресурсів та рівня професійної компетентності. Це вможливує успішне виконання робочих завдань, дає змогу відчувати впевненість у власних силах, використовувати конструктивні стратегії в разі складних життєвих ситуацій (Бондарчук, 2013, с. 80).

У навчально-методичному посібнику Т. Кремешної «Педагогічна самоефективність: шлях до успішного викладання» докладно проаналізовані різні підходи до опису структури зазначеного поняття в контексті різних теорій. Авторка цитує Н. Трофімову, яка стверджує, що кожна людина формує власне уявлення про те, наскільки успішно вона може виконати те чи те завдання. Володіючи високою самоефективністю, суб'єкт налаштовує себе на успіх, докладляє більше зусиль для досягнення мети, у разі невдачі доходить висновку про необхідність більш наполегливої роботи. Отже, досягнення успіху гарантує позитивний зворотний зв'язок, який підвищує самоефективність особистості.

Н. Трофімова зазначає, що люди з низькою самоефективністю уникають ситуацій, пов'язаних із виявом своїх можливостей, позбавляючи себе необхідного тренування, чи надмірно хвилюються в разі необхідності виконувати роботу, у якій не впевнені. Очікуючи поразки, людина докладляє менше зусиль, ніж могла б, втрачає інтерес до діяльності й доходить висновку, що причини ускладнень полягають не в завданні, а у власній нездатності впоратися з ним. Якщо особа досягає успіху, то це пояснюють не зусиллями людини, а зовнішніми сприятливими обставинами. Тоді позитивні результати діяльності не приводять до позитивних змін у самосприйнятті (Кремешна, 2011, с. 11).

Усі опрацьовані наукові розвідки про сутність терміна «самоефективність», його структуру й значущість для ефективної професійної діяльності педагога дають підстави говорити про інший термін, який успішно функціонує в українськомовному психолого-педагогічному дискурсі. Базовим для розуміння шляхів підвищення професійної діяльності педагога вважаємо психолого-педагогічний концепт «готовність», що також є найбільш уживаним терміном у вітчизняній психолого-педагогічній літературі. Це засвідчує статистика публікацій у каталогах Національної бібліотеки імені

В. І. Вернадського. Розширений пошук у каталогах книгозбірні дав змогу зафіксувати 103 тисячі наукових праць: статей, авторефератів, дисертацій, навчально-методичних посібників. Натомість поняття «самоефективність» фігурує в 1180 працях (станом на початок травня 2020 р.).

Історія виникнення поняття «готовність» у вітчизняному науковому дискурсі сягає радянського періоду розвитку психології. Питання про здатність налаштування («установки») впливати на дії людини вивчав відомий грузинський психолог Д. Узнадзе (1886 – 1950). Терміном «налаштування» («установка») автор називав готовність індивіда до певної активності. Виникнення активності залежить від потреби, яка на певному етапі є актуальною для індивіда, діє в організмі людини залежно від об'єктивної ситуації, у якій задовольняють цю потребу. Стосовно ситуації й необхідності «налаштування» («установка») – первісний, цілісний і недиференційований стан (Узнадзе, 1961, 2004).

У суміжному до поглядів Д. Узнадзе руслі еволюціонувала одна зі шкіл «радянської психології» – школа С. Рубінштейна (Імедадзе, 2011, с. 355). Учений серйозно ставився до явища «налаштування» («установки») як до беззаперечного факту, уважав «установку» одним із феноменів, які утворюють ті самі внутрішні умови (потреби), що передують зовнішньому впливу й опосередковують його (Імедадзе, 2011, с. 363). Згідно з міркуваннями Д. Узнадзе, «налаштування тісно пов'язане з діяльністю, навіть більше, налаштування є найважливішим моментом діяльності людини, основним моментом, на якій ця діяльність побудована (Узнадзе, 1961, с. 119). Відмінністю в поглядах дослідників вважають той факт, що Д. Узнадзе трактував «налаштування» як несвідоме, а С. Рубінштейн – як свідоме.

Лексема «установка» означає певний погляд на предмет, людину чи на ідею, ґрунтований на досвіді, переконаннях, емоціях і поведінці; стан готовності суб'єкта до певної активності, спрямованої на задоволення тієї чи іншої потреби. У межах теорії відображення установка – це психічне явище, що як короточасний процес і стан є виявом уваги, а як властивість особистості – її спрямованість. Лексема «установка» також пояснює термін «внутрішня готовність до діяльності» (високий рівень розвитку мотивації, пізнавальних, емоційних та вольових якостей особистості, колективу, що сприяють успішності майбутньої діяльності; адекватна установка на майбутню діяльність), а також термін «готовність» (активно-дієвий стан особистості, установка на певну поведінку, мобілізованість сил на виконання завдання) (Побірченко, 2007). Пізніше термін «установка», що відображав ідеї Д. Узнадзе й С. Рубінштейна, був витлумачений у працях М. Дьяченка, А. Кандиловича, Л. Кондрашової, В. Сластьоніна як «готовність». Учені вважали, що готовність – це психологічний стан особистості.

Відповідно до словника психологічних термінів, готовність – це активно-дієвий стан особистості, установка на певну поведінку, мобілізованість сил на виконання завдання. Для готовності до дій потрібні знання, уміння, навички, наполегливість і рішучість виконати такі дії. Готовність до певного виду діяльності передбачає мотиви та здібності. Психологічними передумовами появи готовності до виконання конкретної діяльності є її розуміння, усвідомлення відповідальності, бажання досягти успіху, окреслення послідовності дій і способів роботи. Відчуття готовності може бути ускладнене через пасивне ставлення до завдань, безтурботність, байдужість, відсутність плану дій і наміру максимально використати свій

досвід. Брак готовності призводить до неадекватних реакцій, помилок, неузгодженості психічних процесів із вимогами конкретної ситуації (Побірченко, 2007).

У структурі готовності особистості до професійної діяльності наявні такі компоненти: мотиваційний – ставлення до професії, інтерес до неї; орієнтаційний – уявлення про особливості та зміст професійної діяльності, про її вимоги до особистості працівника; операційний – володіння способами та прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, уміннями й навичками; вольовий – самоконтроль, саморегуляція, уміння керувати собою в процесі виконання професійних обов'язків; оцінний – самооцінювання професійної підготовки, рівня її узгодженості з вимогами діяльності. Порівняння дефініцій термінів «самоєфективність» і «готовність», запропоновані в наукових працях, слугує підставою для висновку про ідентичність смислового навантаження цих лексем (Побірченко, 2007).

Учені, оперуючи поняттям «готовність», обстоюють солідарну позицію щодо сутності цього терміна. Ґрунтовно опрацювавши науково-педагогічні розвідки В. Гладких, К. Дурай-Новаковської, М. Дяченко, М. Ємця, Н. Іпполітової, Л. Кандибовича, Т. Климової, Я. Коломинського, Т. Оболдіної, Р. Пенькової, С. Рубінштейна, Н. Яковлевої, дослідниця Н. Мазур виокремила два основні підходи в тлумаченні концепту «готовність» до професійної діяльності. Згідно з першим підходом, «готовність» схарактеризована крізь призму особистісних відчуттів, якостей і станів, що допомагають педагогові провадити професійну діяльність. Відповідно до другого підходу, поняття «готовність» інтерпретують на функційному рівні, представляючи його як власне здатність, результат підготовки, підготовленість до виконання певної професійної діяльності. Функційний підхід зосереджує увагу на готовності як на багаторівневій структурі, що містить різні компоненти: знання, уміння, навички, особисті якості, які вможливають успішність професійної діяльності. На підставі огляду праць Н. Мазур формує низку термінів, із якими поєднаний концепт «готовність»: «професійна готовність майбутнього вчителя», «готовність майбутнього вчителя до професійної педагогічної діяльності» (Н. Іпполітова), готовність майбутніх педагогів (Н. Яковлева) (Мазур, 2013).

До аналізу залучено варіанти перекладу анотацій до статей, які містять поняття «готовність». Унаслідок кількісного аналізу зафіксовано, що серед 100 варіантів перекладу терміна «готовність» у 80 випадках слово подане як «readiness». Решта варіантів розподілені так: «preparedness» – 17 разів; «preparation» – 1; «willingness» – 1; «commitment» – 1. Для терміна «психологічна готовність» превалює терміносполучення «psychological readiness», що є похідним від «readiness». Термін «готовність до професійної діяльності» переданий такими варіантами: «teacher's readiness», «readiness to activity», «readiness for professional activity», «professional readiness».

Проблема перекладу термінів «готовність» і «self-efficacy» полягає у відсутності адекватного варіанта в лексикографічних джерелах. Уживаючи термін «самоєфективність», автори використовують калькування як спосіб перекладу. Унаслідок цього конструюють не лише нове поняття, а й започатковують новий напрям досліджень, що породжує більше запитань, ніж відповідей. Зауважимо, що у вітчизняному науково-педагогічному дискурсі поняття «готовність» функціює з 50–60-х років ХХ століття, а в американському дискурсі – із 1975 року. Порушення еквівалентності

перекладу створює низку труднощів для осмислення наукових праць у царині поняття «готовність».

З огляду на виклад, пропонуємо замінити досліджувані англомовні терміни доречними, на нашу думку, українськими еквівалентами: «teacher efficacy» – «готовність до професійної діяльності»; «self-efficacy» – «психологічна готовність», «efficacy» – готовність (Бондар, 2019), а термін «самоефективність» – на «готовність», що вможливить правильне смислове акцентування, дасть змогу сконструювати зрозумілий для наукової рецепції зміст.

В умовах посиленої уваги до інклюзивної освіти доцільним є звернення до праць американських учених, оскільки осмислення такого наукового доробку сприятиме позитивній динаміці інклюзивної освіти в Україні. Сьогодні не потребує доведення теза про те, що вчитель постає основною перетворювальною силою в освітньому процесі інклюзивної школи. Істинність цієї думки підтверджена в численних дослідженнях, зорієнтованих на потрактування поняття «готовність». Науковий пошук у напрямі покращення готовності вчителя до інклюзивної діяльності в закладах освіти США зазнав активізації у зв'язку із законодавчою вимогою забезпечити рівний доступ до освіти всім дітям з інвалідністю. У численних працях учених США (1970 – 1980 рр.) констатовано незадовільний рівень психолого-педагогічної підготовки педагогів, низький ступінь мотивації до роботи з цією категорією дітей, наявний страх, розпач, бажання уникнути педагогічної діяльності в умовах інклюзивного класу. Така ситуація простежувана нині й в Україні. У США вивчення готовності педагогічних працівників зосереджене на різноманітних чинниках, які сприяють / перешкоджають включенню учнів з особливими потребами до загальноосвітнього середовища. Водночас основним чинником, що мотивує інклюзивну діяльність учителя в навчальних закладах США, визнана готовність до професійної діяльності («teacher efficacy»). Наразі США справедливо вважають незаперечним лідером у наданні якісної освіти всім дітям в умовах інклюзивної школи, тому використання термінів «teacher efficacy» («готовність до професійної діяльності»), «self-efficacy» («психологічна готовність»), «efficacy» (готовність) сприятиме вивченню й екстраполяції зарубіжного досвіду, популяризації вітчизняних напрацювань і здобутків.

Висновки. Історичний аналіз формування семантичного обсягу психолого-педагогічного поняття «готовність» уможливив добір адекватного еквівалента для терміна «efficacy». До наукового обігу запропоновано варіанти перекладу психолого-педагогічних термінів, що містять словоформу «efficacy»: «teacher efficacy» – готовність до професійної діяльності, «self-efficacy» – психологічна готовність. Пошуку адекватного відповідника сприяв порівняльний аналіз властивостей термінів «готовність» та «efficacy», що передбачав залучення наукових знань, потрактування змісту вузькоспеціалізованих термінів англійською мовою, опрацювання термінологічного апарату українською мовою. Адекватність перекладу аргументована взаємодією досліджуваного поняття в контексті з іншими термінами.

Бібліографія

Бондар, Т. І. (2016). Готовність учителя ЗНЗ США до реалізації ІО. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки: наук. журн*, 11, 65-73.

- Бондар, Т. І. (2019). *Тенденції розвитку інклюзивної освіти у США та Канаді*: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Хмельницький.
- Бондарчук, О. (2013). Психологічні особливості розвитку самоефективності керівників освітніх організацій в умовах післядипломної педагогічної освіти. *Післядипломна освіта в Україні*, 1, 79-83.
- Брунова-Калісецька, І. В. (2009). *Психологічна самоефективність як фактор крос-культурної адаптації*: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ.
- Буйняк, М. Г. (2019). *Формування психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами*: дис. ... канд. пед. наук: 19.00.08. Кам'янець-Подільський.
- Гороть, Є. І. (2011). *Великий англо-український словник*. Вінниця: Нова кн.; Харків: Ранок.
- Гороть, Є. І., Гончарук, С. В., Малімон, Л. К., Рогач, О. О. (2016). *Новий українсько-англійський словник*. Луцьк: Вежа-Друк.
- Дяченко, М. Д. (2018). Особливості перекладу сучасних англомовних педагогічних термінів українською мовою. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 37, т. 3, 73-76.
- Дяченко, М. Д. (2019). Сучасні тенденції перекладу англомовного педагогічного дискурсу (за книгою О. Пометун «Технології розвитку критичного мислення учнів»). *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія: Філологічні науки. Мовознавство*, 12, 60-63.
- Зосімова, О. В. (2013). Особливості перекладу англійської кінотермінології українською мовою. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Львів, 14 (273), ч. I, 93-99.
- Имедадзе, И. (2011). С. Л. Рубинштейн и школа Д. Н. Узнадзе. *Философско-психологическое наследие С. Л. Рубинштейна*. (С. 355-370). Москва: Ин-т психологии РАН. Отримано з <http://rubinstein-society.ru/engine/documents/document422.pdf>.
- Канівець, М. В. (2012). Самоефективність як критерій готовності майбутніх інженерів до професійно-особистісного саморозвитку. *Професійно-технічна освіта*, 3, 22-25.
- Кияк, Т. Р., Науменко, А. М., Огуй О. Д. (2006). *Теорія та практика перекладу (німецька мова)*: підручник для студентів вищих навч. закл. Вінниця: Нова книга.
- Коваленко, А. Я. (2002). *Загальний курс науково-технічного перекладу*. Київ: ІНКІОС.
- Кревська, О. О. (2018). *Мотиваційні чинники професійної самоефективності особистості*: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Луцьк.
- Кремешна, Т. І. (2010). *Педагогічна самоефективність: шлях до успішного викладання*: навч.-метод. посіб. Умань: Видавець «Сочінський».
- Лотте, Д. С. (1982). *Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов*. Москва: Наука.
- Мазур, Н. (2013). Поняття «готовності» та визначення структурних компонентів готовності майбутніх вчителів інформатики. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 121 (II), 285-289.
- Побірченко, Н. А. (ред.) (2007). *Психологічний словник*. Київ: Науковий світ.
- Розводовська, О. В. (2011). Явище синонімії в термінології бізнесу. *Наукові записки. Серія: Філологічна*, 20, 259-267.

- Скоробага, О. М. (2008). *Готовність до діяльності як психолого-педагогічна проблема*. Отримано з <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-01/08somppp.pdf>.
- Узнадзе, Д. Н. (1961). *Экспериментальные основы теории установки*. Тбилиси: Изд-во Акад. наук Груз. ССР.
- Узнадзе, Д. Н. (2004). *Общая психология. Серия: Живая классика*. Отримано з http://yanko.lib.ru/books/psycho/uznadze=ob_psc.pdf.
- Яременко, Н. В. (2017). Стратегії перекладу англomовної науково-технічної термінології українською мовою. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування. Серія: Філологічні науки*, 272. 44-52.
- Armor, D., Conroy-Oseguera, P., Cox, M., King, N., McDonnell, L., Pascal, A. Pauly, E., & Zellman, G. (1976). *Analysis of the school preferred reading programs in selected Los Angeles minority schools*. REPORT No. R-2007-LAUDS. Santa Monica, CA: Rand Corporation. ERIC Document Reproduction Service No. 130 243. Retrieved from <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED130243.pdf>.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Bulletin*, 84, 191-215. Retrieved from <https://www.uky.edu/~eushe2/Bandura/Bandura1977PR.pdf>.
- Efficacy. (n.d.). In *Англійсько-українські словники*. Retrieved from https://e2u.org.ua/s?w=efficacy&dicts=all&highlight=on&filter_lines=on
- Efficacy. (n.d.). In *Multytran*. Retrieved from <https://www.multitran.com/m.exe?l1=1&l2=2&s=efficacy>
- Henson, R. K. (2001). *Teacher self-efficacy: Substantive implications and measurement dilemmas*. Paper presented at the Annual Meeting of the Educational Research Exchange, College Station, TX. Retrieved from <https://www.uky.edu/~eushe2/Pajares/EREkeynote>.
- Self-efficacy. (n.d.). In *Wordhunt*. Retrieved from <https://woordhunt.ru/word/self-efficacy>.

References

- Bondar, T. I. (2016). Hotovnist uchytelia ZNZ SShA do realizatsii IO. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya: Pedahohichni nauky: nauk. zhurn.* Cherkasy, 11, 65-73.
- Bondar, T. I. (2019). *Tendentsii rozvytku inkluzyvnoi osvity u SShA ta Kanadi*. (Dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.01). Khmelnytskyi.
- Bondarchuk, O. (2013). Psykholohichni osoblyvosti rozvytku samoefektyvnosti kerivnykiv osvitnikh orhanizatsii v umovakh pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity. *Pisliadyplomna osvita v Ukraini*, 1, 79-83.
- Brunova-Kalishetska, I. V. (2009). *Psykholohichna samoefektyvnist yak faktor kros-kulturnoi adaptatsii: avtoref. dys. ... kand. psykol. nauk: 19.00.05*. Kyiv.
- Buiniak, M. H. (2019). *Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti vchyteliv do inkluzyvnoho navchannia ditei z osoblyvymy osvitnimi potrebamy*. (Dys. ... kand. ped. nauk: 19.00.08). Kamianets-Podilskyi.
- Horot, Ye. I. (2011). *Velykyi anhlo-ukrainskyi slovnyk*. Vinnytsia: Nova kn.; Kharkiv: Ranok.
- Horot, Ye. I., Honcharuk, S. V., Malimon, L. K., Rohach, O. O. (2016). *Novyi ukrainsko-anhliiskyi slovnyk*. Lutsk: Vezha-Druk.

- Diachenko, M. D. (2018). Osoblyvosti perekladu suchasnykh anhlomovnykh pedahohichnykh terminiv ukrainskoiu movoiu. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia*, 37, t. 3, 73-76.
- Diachenko, M. D. (2019). Suchasni tendentsii perekladu anhlomovnoho pedahohichnoho dyskursu (za knyhoiu O. Pometun «Tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia uchniv»). *Naukovyi visnyk DDPU imeni I. Franka. Serii: Filolohichni nauky. Movoznavstvo*, 12, 60-63.
- Zosimova, O. V. (2013). Osoblyvosti perekladu anhliiskoi kinoterminolohii ukrainskoiu movoiu. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*. Lviv, 14 (273), I, 93-99.
- Imedadze, I. (2011). S. L. Rubinshtein i shkola D. N. Uznadze. *Filosofsko-psikhologicheskoe nasledie S. L. Rubinshteina*. (S. 355–370). Moskva: In-t psikhologii RAN. Retrieved from <http://rubinstein-society.ru/engine/documents/document422.pdf>.
- Kanivets, M. V. (2012). Samoefektyvnist yak kryterii hotovnosti maibutnikh inzheneriv do profesiino-osobystisnoho samorozvytku. *Profesiyno-tehnichna osvita*, 3, 22-25.
- Kyiak, T. R., Naumenko, A. M., Ohui, O. D. (2006). *Teoriia ta praktyka perekladu (nimetska mova): pidruchnyk dlia studentiv vshchyykh navch. zakl.* Vinnytsia: Nova knyha.
- Kovalenko, A. Ya. (2002). *Zahalnyi kurs naukovo-tekhnichnoho perekladu*. Kyiv: INKOS.
- Krevska, O. O. (2018). *Motyvatsiini chynnyky profesiinoi samoefektyvnosti osobystosti: avtoref. dys. ... kand. psyhol. nauk: 19.00.01.* Lutsk.
- Kremeshna, T. I. (2010). *Pedahohichna samoefektyvnist: shliakh do uspishnoho vykladannia: navch.-metod. posib.* Uman: Vydavets «Sochinskyi».
- Lotte, D. S. (1982). *Voprosy zaimstvovaniia i uporiadocheniia inoiazychnykh terminov i terminoelementov*. Moskva: Nauka.
- Mazur, N. (2013). Poniattia «hotovnosti» ta vyznachennia strukturnykh komponentiv hotovnosti maibutnikh vchyteliv informatyky. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky*, 121 (II), 285-289. Retrieved from https://www.cuspu.edu.ua/download/conf2013/section5/article_mazur.pdf.
- Pobirchenko, N. A. (red.) (2007). *Psykhologichnyi slovnyk*. Kyiv: Naukovyi svit.
- Rozvodovska, O. V. (2011). Yavysheche sinonimii v terminolohii biznesu. *Naukovi zapysky. Serii: Filolohichna*, 20, 259-267.
- Skorobahata, O. M. (2008). *Hotovnist do diialnosti yak psykhologo-pedahohichna problema*. Retrieved from <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-01/08somppp.pdf>.
- Uznadze, D. N. (1961). *Eksperimentalnye osnovy teorii ustanovki*. Tbilisi: Yzd-vo Akad. nauk Hruz. SSR.
- Uznadze, D. N. (2004). *Obshchaia psikhologiya. Serii: Zhivaia klassika*. Retrieved from http://yanko.lib.ru/books/psycho/uznadze=ob_psc.pdf.
- Yaremenko, N. V. (2017). Stratehii perekladu anhlomovnoi naukovo-tekhnichnoi terminolohii ukrainskoiu movoiu. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia. Serii: Filolohichni nauky*, 272, 44-52.
- Armor, D., Conroy-Oseguera, P., Cox, M., King, N., McDonnell, L., Pascal, A. Pauly, E., & Zellman, G. (1976). *Analysis of the school preferred reading programs in selected Los Angeles minority schools*. (REPORT No. R-2007-LAUDS). Santa Monica, CA: Rand Corporation. (ERIC Document Reproduction Service No. 130 243). Retrieved from <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED130243.pdf>.

- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ.: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Bulletin*, 84, 191-215. Retrieved from <https://www.uky.edu/~eushe2/Bandura/Bandura1977PR.pdf>.
- Efficacy. (n.d.). In *Англійсько-українські словники*. Отримано з https://e2u.org.ua/s?w=efficacy&dicts=all&highlight=on&filter_lines=on
- Efficacy. (n.d.). In *Multytran*. Retrieved from <https://www.multitran.com/m.exe?l1=1&l2=2&s=efficacy>
- Henson, R. K. (2001). *Teacher self-efficacy: Substantive implications and measurement dilemmas*. Paper presented at the Annual Meeting of the Educational Research Exchange, College Station, TX. Retrieved from <https://www.uky.edu/~eushe2/Pajares/EREkeynote>.
- Self-efficacy. (n.d.). In *Wordhunt*. Retrieved from <https://woordhunt.ru/word/self-efficacy>.

Резюме

Бондар Тамара

ГОТОВНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ: ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ

Постановка проблеми. Соціально-когнітивна теорія А. Бандури й теорія соціального наочіння Дж. Роттера привертають увагу багатьох дослідників в Україні. Водночас переклад ключових термінів «efficacy» й «self-efficacy», якими оперує А. Бандура, через українськомовні кальковані лексеми «ефективність» і «самоефективність» призвів до появи семантично неточних понять у корпусі психолого-педагогічних терміноодиниць. Замість термінів «готовність», «психологічна готовність», які передають усталену конотацію, вітчизняні дослідники запропонували новий педагогічний термін «самоефективність». Перекладаючи анотації англійською мовою, українські науковці послуговуються термінами «readiness», «preparedness», «willingness» для відтворення понять «efficacy» і «self-efficacy». Цей факт створює непорозуміння в національному й міжнародному науковому дискурсі. Поява терміна також започатковує в Україні нову тему дослідження, пов'язану зі студюванням явища «самоефективності».

Мета статті полягає в порівнянні сутності психолого-педагогічного концепта «самоефективність», що постав унаслідок дослівного перекладу англійського терміна «self-efficacy» й українського терміна «психологічна готовність», а також в обґрунтуванні доцільності вживання лексем «готовність», «психологічна готовність» для позначення англійських понять «efficacy», «self-efficacy».

Методи дослідження. Для з'ясування адекватності перекладу терміна «efficacy» і словоформ, що охоплюють це поняття, використано дефініційний метод; для зіставлення семантики термінів «готовність», «self-efficacy» – концептуальний аналіз сутності понять. Ретроспективний метод дав змогу осмислити розвиток семантики терміна «готовність» у вітчизняній психології.

Основні результати дослідження. Унаслідок ґрунтовного аналізу вітчизняних праць, підсумовано, що самоефективність – складник психолого-педагогічного концепту «готовність». Усі опрацьовані наукові розвідки щодо сутності терміна «самоефективність», його структури й значущості для

ефективної професійної діяльності педагога послуговували підставою для обґрунтування доцільності іншого терміна, який успішно функціонує в українськомовному психолого-педагогічному дискурсі. Зауважено, що психолого-педагогічний концепт «готовність» найбільш уживаний у вітчизняній психолого-педагогічній літературі. Це засвідчує статистика публікацій у каталогах Національної бібліотеки імені В.І.Вернадського. Розширений пошук у каталогах книгозбірні дав змогу зафіксувати 103 тисячі наукових праць: статей, авторефератів, дисертацій, навчально-методичних посібників. Натомість поняття «самоефективність» фігурує в 1180 працях (станом на початок травня 2020 р.).

Висновки й перспективи. Історичний аналіз формування семантичного обсягу психолого-педагогічного поняття «готовність» уможливив добір адекватного еквівалента для терміна «efficacy». До наукового обігу запропоновано варіанти перекладу психолого-педагогічних термінів, що містять словоформу «efficacy»: «teacher efficacy» – готовність до професійної діяльності, «self-efficacy» – психологічна готовність. Пошуку адекватного відповідника сприяв порівняльний аналіз властивостей термінів «готовність» та «efficacy», що передбачав залучення наукових знань, потрактування змісту вузькоспеціалізованих термінів англійською мовою, опрацювання термінологійного апарату українською мовою. Адекватність перекладу аргументована взаємодією досліджуваного поняття в контексті з іншими термінами. Перспективи подальших досліджень пов'язані з пошуком ефективних способів перекладу психолого-педагогічних термінів, що вможливить уточнення словникових дефініцій понять, поданих у психолого-педагогічних лексикографічних працях.

Ключові слова: ефективність, ефективність вчителя, самоефективність, навчальні терміни, дослівний переклад, готовність.

Abstract

Bondar Tamara

THE NOTION OF EFFICACY AS A PSYCHOLOGICAL PEDAGOGICAL CONCEPT: TRANSLATION DIFFICULTIES

Background. Being a key concept of A. Bandura's social cognitive theory and J. Rotter's social learning theory, the notion of efficacy has recently attracted researchers' attention in Ukraine. However, inadequate translation of A. Bandura's terms «efficacy» and «self-efficacy» into Ukrainian seems to have added many semantically inaccurate concepts to the bulk of psychological and educational terms. Instead of using common terms «готовність», «психологічна готовність» that infer a well-established connotation, researchers in Ukraine coined a new pedagogical term «самоефективність» using a word for word translation. On the other hand, when translating scholarly annotations into English, Ukrainian researchers use terms «readiness», «preparedness», and «willingness» when referring to A. Bandura's efficacy and self-efficacy. This creates misunderstandings in the national and international scholarly discourse; it has also established the new research topic of «self-efficiency» in Ukraine.

Purpose. The goal is to compare the connotation of the Ukrainian term «самоефективність» that was coined by literal translation of the term «self-

efficacy» to «психологічна готовність»; to prove that efficacy should be translated as «готовність» and self-efficacy should be rendered as «психологічна готовність».

Methods. To determine the translation adequacy for the term «efficacy» and word forms related to this concept, the definition method was used; to compare the semantics of the «efficacy», «self-efficacy», a conceptual analysis was applied. The retrospective method allowed us to comprehend the ways the notions of «efficacy» came into being.

Results and discussion. A thorough analysis of the research pertaining «self-efficiency» («самоефективність») that was conducted by scholars in Ukraine allowed us to conclude that «self-efficiency» is a component of the psychological and pedagogical concept of «efficacy» («готовність»). The notion of «self-efficiency» («самоефективність»), its structure and significance for efficient teaching gives grounds to speak about another term that successfully functions in the Ukrainian psychological educational discourse. This is the notion of «efficacy» («готовність»), a key term of psychological and pedagogical discourse. This is evidenced by the statistics of publications in the catalogs of the V. I. Vernadsky National Library. An extended search in the catalogs gave the record of 103 thousand scientific works including articles, dissertations, textbooks that contain the term «готовність» («efficacy») while the concept of self-efficacy appears in 1,180 works (as of early May 2020).

Conclusions. Analyzing the meaning of the term «самоефективність» it was concluded that it was similar to another well-established term «психологічна готовність». To let scholars find mutual understanding discussing the issue of efficacy «готовність», the author offers to use direct lexical equivalence for self-efficacy «психологічна готовність» and teacher efficacy «професійна готовність». Thus, the explicit terms carry full implications and allow researchers to achieve conceptual equivalence. The prospect for the future study would be the discussion of the most efficient ways to deal with translation-related problems in the field of education and psychology.

Keywords: efficacy, teacher efficacy, self-efficacy, educational terms, word for word (literal, verbatim) translation, efficiency, self-efficiency.

Відомості про автора

Бондар Тамара, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Мукачівського державного університету, e-mail: tamara_bondar@yahoo.com

Bondar Tamara, Doctor of Pedagogical Sciences, Assistant Professor, Mukachevo State University, Department Chair, e-mail: tamara_bondar@yahoo.com

ORCID 0000-0001-9484-9336

Надійшла до редакції 15 червня 2020 року

Прийнято до друку 29 червня 2020 року